

Η Κάμψη του Απορρήτου των Επικοινωνιών: Θεωρητική Προσέγγιση εντός της Συγκυρίας¹

Νίκος Παπαχρήστος, Δ.Ν. – Δικηγόρος – Μέλος Σ.Ε.Π. του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου

Η μη θελημένη απώλεια της ιδιωτικότητας άλλοτε είναι νόμιμη κι άλλοτε όχι. Η άρση του απορρήτου της επικοινωνίας προβλέπεται και υπό προϋποθέσεις είναι νόμιμη, ενώ η παραβίαση συνδέεται με τη μη νόμιμη άρση.

Ο όρος «κάμψη», που χρησιμοποιείται στον τίτλο, έχει εκτός των άλλων αναγωγή στη Φυσική και ειδικότερα στη Μηχανική των στερεών σωμάτων. Στον συγκεκριμένο κλάδο των θετικών επιστημών ως κάμψη ορίζεται το αποτέλεσμα – ακριβέστερα: η εντατική κατάσταση που προκύπτει– από κάθετες δυνάμεις ή ροπές, που ασκούνται σε ένα μακρόστενο σώμα· το σώμα τείνει να καμπυλωθεί στη μία πλευρά του και προκαλείται θλίψη (συμπίεση) και στην άλλη προκαλείται εφελκυσμός (τράβηγμα)· η κάμψη προκαλεί την παραμόρφωση ή ακόμα και την θραύση του σώματος².

1. Τα ανωτέρω δεν είναι νομικά και υπό μία έννοια δεν είναι δεδομένο ότι θα μπορούσαν να εισφέρουν στη νομική σκέψη. Ίσως όμως κατά την προσέγγιση του απορρήτου των επικοινωνιών, που μας απασχολεί εν προκειμένω, θα μπορούσαν να πλαισιώσουν το θεωρητικό μέρος της σχετικής ερμηνευτικής διεργασίας. Η επιχειρούμενη πραγμάτευση επιχειρείται ως επικουρικού χαρακτήρα, καθώς διεξάγεται *κυρίως μέσω συνειρμών, που μπορεί να θυμίζουν μεταφορικό λόγο*³.

Για παράδειγμα, εφόσον γίνεται λόγος για θεωρητική προσέγγιση μέσα σε μία συγκυρία, η θέαση της –καταρχήν αντιφατικής– σχέσης μεταξύ θεωρίας και συγκυρίας, μπορεί να προκαλέσει το ερώτημα εάν η αντίφαση είναι πιθανό να μετατραπεί σε αντίστιξη.

¹ Το κείμενο που ακολουθεί, αποτελεί προσαρμογή στον γραπτό λόγο ομότιτλης προφορικής εισήγησης στο 10ο Συνέδριο της Ένωσης Ελλήνων Δημοσιολόγων (Λάρισα, 31/3-1/4/2023) με προσθήκη στοιχειώδους υπομνηματισμού.

² Βλ. προχ. <https://el.wikipedia.org/wiki/Κάμψη>.

³ Χρησιμοποιώντας στη νομική σκέψη του έναν θεωρητικό όρο από τη λογοτεχνία ο G. Timsit, *La métaphore dans le discours juridique*, Revue européenne des sciences sociales, Tome XXXVIII, 2000, N° 117, σελ. 83-94, επισημαίνει τα εξής: «La métaphore comme figure – qui se contente d'une ressemblance approchée – s'autorise en effet l'utilisation d'images dont on s'aperçoit vite qu'elles ne sont en fait que des représentations partielles ou déformées de la réalité dont elles prétendent rendre compte» (σελ. 85)· «(...) la métaphore comme structure conserve-t-elle sa dimension proprement métaphorique d'image donnée à voir. (...) continue-t-elle d'apparaître comme le constat d'une ressemblance approchée entre deux objets ou deux rapports placés en regard l'un de l'autre. Mais ce qui fait la différence de l'utilisation de la métaphore comme structure de celle de la métaphore comme figure, c'est que tandis que, dans cette dernière hypothèse, on prétend ignorer, gommer ou oublier l'écart existant, malgré leur ressemblance approximative, entre les objets ou rapports soumis à comparaison, dans la métaphore comme structure, c'est cet écart même qui est assumé – et non seulement assumé mais revendiqué, pour rendre compte de l'exacte réalité» (σελ. 87).

Περαιτέρω, η ανωτέρω περιγραφόμενη συμπεριφορά των υλικών (κάμψη), εάν εκληφθεί ως εικόνα της δοκιμασίας τους και ως εκδοχή κινδύνου για την αντοχή τους⁴, μπορεί να συσχετισθεί με την άποψη ότι εργαλείο διαχείρισης κινδύνων είναι το ίδιο το Σύνταγμα⁵, το οποίο σύμφωνα με τα γενικώς παραδεδομένα στη θεωρία επιτελεί μεταξύ άλλων εγγυητική λειτουργία για τα δικαιώματα απέναντι σε απειλές και αυθαιρεσίες κάθε εξουσίας. Επιπλέον, σύμφωνα με μία προσέγγιση από την οπτική της φιλοσοφίας του δικαίου, οι νομικές προτάσεις επιδέχονται μια *εύκαμπτη* αντίληψη περί αλήθειας⁶.

Κάθε συγκυρία μπορεί να περιλαμβάνει κινδύνους: διακυβεύσεις, προσβολές, παραβάσεις και συγκρούσεις εννόμων αγαθών, συμπεριλαμβανομένου σε αυτά (και σταθμιζομένου με αυτά) του δημοσίου συμφέροντος⁷. Στη *συγκυρία*⁸ αναφέρεται και η ετυμολογική σύνδεση του όρου «κάμψη» με τον όρο «καμπή»⁹, υπό την έννοια της μετάβασης, η οποία με τη σειρά της οδηγεί νοηματικά –τώρα μέσω της οικονομικής επιστήμης– στην ανάκαμψη, δηλαδή στη βελτίωση, αλλά και στο αντίθετό της, την ύφεση και την πτώση. Ωστόσο, όπως συχνά συμβαίνει στην οικονομία, τα πράγματα, οι εξελίξεις, οι κύκλοι, δεν έχουν μαθηματική, γραμμική ή απόλυτα ομαλή λογική αλληλουχία και γεωμετρία¹⁰.

Πέραν όσων προεκτέθηκαν, ο όρος «κάμψη» απαντά και στη νομική ιδιόλεκτο υποδηλώνοντας την καταρχήν μη νόμιμη παρέκκλιση από τον κανόνα. Το έναυσμα όσων εκτίθενται εδώ, είναι τα ζητήματα που ανέκυψαν σε ορισμένη συγκυρία και αφορούσαν την τυπική και ουσιαστική νομιμότητα της άρσης του απορρήτου των επικοινωνιών ενός δημοσιογράφου και ενός ευρωβουλευτή, που συνέβαινε να είναι υποψήφιος αρχηγός πολιτικού κόμματος.

Με δεδομένο ότι οι παρούσες σκέψεις εντός *αυτής* της συγκυρίας εκφέρονται και *σε αυτήν* «ανήκουν»¹¹, ερωτάται μήπως κατά τις θεωρητικές προσεγγίσεις του Συντάγματος και του κοινού δικαίου στα θέματα προστασίας και άρσης του απορρήτου

⁴Λόγω της μνείας των θετικών επιστημών και της έννοιας των υλικών σωμάτων πρβλ. όσα σημειώνει ο *J. Greisch*, *Οι μεταφορές της ανάγνωσης*, εκδ. Καρδαμίτσα, 1993, σελ. 31, αναφερόμενος στο έργο «Αλήθεια και Μέθοδος» του H.-G. Gadamer: «Το κείμενο είναι ο λόγος σε μια συγκεκριμένη “κατάσταση”. Έτσι όπως υπάρχουν πολλές καταστάσεις της ύλης, υπάρχουν και πολλές καταστάσεις του λόγου».

⁵*A. Vermeule*, *The Constitution of Risk*, Cambridge University Press, 2014.

⁶*Κ. Σταμάτης*, *Η θεμελίωση των νομικών κρίσεων*, εκδ. Σάκουλα, 2009, σελ. 191.

⁷Εδώ υπό την εκδοχή της εθνικής ασφάλειας (βλ. παρακάτω).

⁸Η ετυμολογία του όρου «συγκυρία», που προέρχεται από το αρχαίο συγκυρώ (συμβαίνω συγχρόνως, κατά τύχη), ουδόλως συνδέεται νοηματικά με την ομόηχη λέξη, που αποδίδει (σε θηλυκό γένος) την από κοινού με κάποιον άλλο έχουσα κυριότητα σε κάτι. Η κυριότητα πάντως παραπέμπει στην εξουσία, τόσο υπό την έννοια του ελέγχου όσο και της «authority». Τα αρμόδια κρατικά όργανα ασκούν έλεγχο έχοντας την εξουσία να διεισδύουν στην ιδιωτικότητα του ατόμου με την επίκληση λόγων που προβλέπονται από το Σύνταγμα και το νόμο. Αυτά είναι μία απροσδόκητη προσέγγιση του θέματος: ίσως ενδιαφέρουσα και ελκυστική, ίσως αδιάφορη και απωθητική - αποκρουστική.

⁹Προέρχονται αμφοτέρωθεν από το ρήμα «κάμπω».

¹⁰Πρβλ. τις σκέψεις και τις βιβλιογραφικές παραπομπές του *P. Richard*, *Law and the Philosophy of Language*, Routledge, 2021, σελ. 16 επ., ο οποίος αξιοποιεί στις υποθέσεις του την έννοια «projective geometry» και υποστηρίζει ότι: «The reference to geometry offers to show the grammar of a practice, and therefore its proper use» (σελ. 17).

¹¹Για να θυμηθούμε, έτσι, τον όρο που χρησιμοποιεί ως προς την (ιστορική πάντως) αφήγηση ο *P. Ricœur*, *Η αφηγηματική λειτουργία*, εκδ. Καρδαμίτσα, 1990, σελ. 74.

των επικοινωνιών, θα είχε νόημα να απασχολήσει τον ερμηνευτή η τυχόν επίδραση της συγκυρίας στην αντίληψη¹² και στη στρατηγική κατάστροφησης της μεθόδου του¹³.

Δεν είναι βέβαια νέο ή πρωτότυπο το νομικό ζήτημα διερεύνησης του τρόπου συγκρότησης του θεωρητικού νομικού λόγου και της «προκατανόησης» ή προαντίληψης¹⁴ ή προερμηνευτικής επιλογής¹⁵ κατά την «πρόσληψη»¹⁶ και εφαρμογή των συνταγματικών κανόνων¹⁷.

Όταν διαπιστώνεται παράβαση του κοινού δικαίου, αντίθεσή του προς το Σύνταγμα, στρεβλή εφαρμογή του από τον δικαστή, από ανεξάρτητη αρχή, αλλά και από θεσμικά όργανα και φορείς (π.χ. της Ευρωπαϊκής Ένωσης) εκτός παραδοσιακής διάκρισης των εξουσιών και μη υποκείμενους σε έλεγχο παραδοσιακού -ούτως ειπείν- τύπου, αυτή η συνθήκη, η συγκυρία, επιδρά στη θεωρητική σκέψη. Τότε το πλαίσιο που αναδεικνύει τις πρακτικές όψεις του κανόνα δικαίου (την εφαρμογή του) καταδεικνύει ενίοτε τα όρια της μεθόδου.

¹²Ο *O. Jouanjan*, *Justifier l'injustifiable*, Presses Universitaires de France, 2017, σελ. 18, επισημαίνει χαρακτηριστικά: «Interpréter signifie conceptualiser les mots. On peut bien fétichiser les mots (...) en les déclarant *valeurs*, et mêmes *valeurs fondamentales*, on n'a pas encore déterminé leur concept».

¹³Ο *Ev. Βενιζέλος*, *Μαθήματα Συνταγματικού Δικαίου*, εκδ. Σάκουλα, 2021, σελ. 258, παρατηρεί τα ακόλουθα: «Η χρήση των ερμηνευτικών μεθόδων (...) είναι, και στο πεδίο του κοινού και στο πεδίο του συνταγματικού δικαίου, όρος *αναγκαίος αλλά όχι επαρκής*. Ο νομικός συλλογισμός και η ερμηνευτική διεργασία πρέπει να μπορούν να μορφοποιηθούν σε νομικά επιχειρήματα παραδοσιακού τύπου, για να γίνουν ευρύτερα αποδεκτά από την επιστημονική κοινότητα και κατανοητά από όσο γίνεται μεγαλύτερο κύκλο νομικών που εμπλέκονται στην επιστημονική συζήτηση ή σχετίζονται με την “επίσημη” ερμηνεία και την εφαρμογή των κρίσιμων διατάξεων». Το παρόν κείμενο επιχειρεί να προσεγγίσει το διανοητικό υλικό που τροφοδοτεί την παραγωγή νομικών επιχειρημάτων «παραδοσιακού τύπου».

¹⁴Η έννοια προέρχεται από τη Θεωρία της Ερμηνευτικής. Βλ. ενδ. *Κ. Σταμάτη*, *ό.π.*, σελ. 78 επ., όπου σημειώνονται τα εξής: «Η κατανόηση της περίπτωσης ή του εφαρμοστέου κανόνα κάθε φορά ακουμπά βέβαια στην ήδη αποκτημένη εμπειρία (*Erfahrung*) του νομικού ερμηνευτή. Ταυτόχρονα όμως η εμπειρία αυτή υποβάλλεται και η ίδια σε συνεχή δοκιμασία και εκλεπτύνεται. Συνεπώς η *προαντίληψη του ερμηνευτή δεν συνίσταται σε αυθαίρετη διάπλαση του νοήματος της επίδικης σχέσης και του εφαρμοστέου κανόνα (...)* όσο κι αν παντοειδείς προκαταλήψεις ή προϊδεασμοί των νομικών ενδημούν στη νομική ερμηνεία, ο ερμηνευτής του δικαίου οφείλει να διαθέτει *κριτική ετοιμότητα* απέναντί τους (...) να εντοπίζει προκαταλήψεις ανομιμοποίητες (...). Τα κριτήρια αποχωρισμού των ανομιμοποίητων προερμηνευτικών προτιμήσεων δεν είναι δεδομένα ή σταθερά» (σελ. 80).

¹⁵Για τη θεωρία της προερμηνευτικής επιλογής στην ελληνική συνταγματική επιστήμη βλ. *Δ. Τσάτσος*, *Συνταγματικό Δίκαιο*, τ. Α', εκδ. Αντ. Ν. Σάκουλα, 1994, σελ. 278 επ. Για την ανάγκη ύπαρξης μιας θεωρίας για το Σύνταγμα ως αναγκαίας προϋπόθεσης της ερμηνείας, βλ. *Ev. Βενιζέλος*, *Μαθήματα*, *ό.π.*, σελ. 264 επ. Βλ. ακόμη *Φ. Σπυρόπουλος*, *Η Ερμηνεία του Συντάγματος*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκουλα, 1999, σελ. 188 επ.

¹⁶Για την «αισθητική της πρόσληψης» -ανταλλαγή και διαμεσολάβηση εμπειρίας- και την εξέλιξή της ως παραδείγματος στην επιστήμη της γραμματολογίας (θεωρία της λογοτεχνίας), βλ. τελείως ενδεικτικά *R. Holub*, *Reception Theory. A critical introduction*, Methuen, 1984.

¹⁷Όπως παρατηρεί ο *Ev. Βενιζέλος*, *Μαθήματα*, *ό.π.*, σελ. 262, «(...) οι θεωρητικές απόψεις που έχουν αναπτυχθεί στις περιοχές της θεωρίας της γλώσσας, της θεωρίας της λογοτεχνίας ή γενικότερα της ερμηνευτικής μπορούν να κομίσουν στον νομικό εξαιρετικά ενδιαφέροντα πορίσματα και να τον εφοδιάσουν με πολλές υποθέσεις εργασίας, τις οποίες μπορεί να αξιοποιήσει όταν προβαίνει στη νομική του ερμηνεία (...): «(...) να αποτελέσουν πηγή έμπνευσης και να διευρύνουν τον ορίζοντα της νομικής ερμηνείας, στο βαθμό που αποκαλύπτουν τις ιδεολογικές προδιαθέσεις και τα στερεότυπα του νομοθέτη και του νομοθετήματος. Όλα όμως αυτά πρέπει να μπορούν να διατυπωθούν ως νομικά επιχειρήματα και να υποτάσσονται στην ειδική αποστολή της νομικής ερμηνείας, που καλείται να απαντήσει σε ένα ερώτημα κανονιστικού και όχι αισθητικού ή ηθικού χαρακτήρα» (σελ. 261). Και εδώ έγκειται η πρόκληση, όταν δηλαδή η ανάγκη κατάστροφησης νομικού λόγου αντιμετωπίζει τη «σαγήνη» των «εξωνομικών» εργαλείων και «κινδυνεύει» να «υποκύψει» και να «υποταχθεί» -έστω εν μέρει- σε αυτά.

Η πραγματολογική συνθήκη ανάδειξης ευρημάτων για μη τήρηση των κανόνων του Συντάγματος και του κοινού δικαίου ως προς τη ρύθμιση του απορρήτου της επικοινωνίας, το οποίο τέθηκε σε δοκιμασία και αποτέλεσε πολιτικό και θεσμικό διακύβευμα, οδήγησε σε μία συζήτηση τόσο για την σύμφωνη με το Σύνταγμα ερμηνεία των προϋποθέσεων άρσης του απορρήτου όσο και ειδικότερα, για αντικειμενική πολιτική ευθύνη του πρωθυπουργού, ως ασκούντος την εποπτεία της υπηρεσίας (Ε.Υ.Π.), που πραγματοποίησε τη παρακολούθηση του κινητού τηλεφώνου του αρχηγού κόμματος.

Όταν ο ίδιος χαρακτήρισε τυπικά σύννομη την εν λόγω ενέργεια, την οποία αγνοούσε και ότι, εάν την γνώριζε, θα την είχε αποτρέψει, δεν τέθηκε τέλος στις διαμαρτυρίες και τους προβληματισμούς, που εμπλουτίστηκαν, υποστηρίχθηκε δε και πως η εκ μέρους του ανάληψη της πολιτικής ευθύνης θα έπρεπε να οδηγήσει σε παραίτησή του¹⁸.

Τέθηκε έτσι εμμέσως το ερώτημα της συνταγματικής διάστασης μιας πολιτικής και θεσμικής «αποχρέωσης», άρα ίσως και ενός εκ του Συντάγματος «οιονεί καθήκοντος». Καθεμία από τις σχετικές απόψεις, εφόσον εκληφθεί ως συμπέρασμα ενός νομικού συλλογισμού, καθιστά αξιόπροσεκκτη τη σχετική ερμηνευτική διεργασία και τη συγκεκριμένη μεθοδολογία τους.

Σε δοκιμασία τέθηκαν και οι μέθοδοι ερμηνείας και ελέγχου της συμβατότητας με το σχετικό ρυθμιστικό πλαίσιο των συγκεκριμένων πράξεων και παραλείψεων των αρμόδιων κρατικών οργάνων. Κατ' αυτόν τον τρόπο η εν λόγω συγκυρία υπήρξε ένα «αισθητηριακό ερέθισμα» για αναμόχλευση των θεωρητικών εργαλείων ερμηνείας σχετικά με την εφαρμογή των κρίσιμων διατάξεων.

Το «περιβάλλον της ερμηνείας»¹⁹ δεν συνιστά μόνο παράμετρο για την ανανοηματοδότηση εννοιών και την εξελικτική προσαρμογή τους στις σύγχρονες αντιλήψεις και εξελίξεις²⁰. Η συγκυρία μπορεί ενίοτε να επιδρά και να συνεκτιμάται κατά τη διαμόρφωση της σχετικής νομικής (δικαστικής) κρίσης. Θα ήταν όμως και αναμενόμενη η σκέψη μήπως σε παρόμοια συνεκτίμηση μπορεί να προβαίνει ο ερμηνευτής στον θεωρητικό προβληματισμό του, όταν (και επειδή) στην πράξη²¹ έχει λάβει χώρα ορισμένη στάθμιση εννόμων αγαθών υπό το πρίσμα και της αρχής της αναλογικότητας σε σχέση με το δημόσιο συμφέρον: στάθμιση που, όπως γίνεται πάντα,

¹⁸Βλ. Γ. Σωτηρέλης, Η παραίτηση του πρωθυπουργού είναι μονόδρομος, <https://www.iediseis.gr/opinions/158159/giorgos-sotirelis-i-paraitisi-tou-prothypourgoy-einai-monodromos>, *Ξ. Κοντιάδης*, συνέντευξη στον Β. Σκουρή για την υπόθεση των παρακολούθησεων, ιστοσελίδα ieidiseis.gr και ήδη <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/syntentyxi-x-kontiadi-gia-thn-yprothesi-twn-parakolouthisewn/>.

¹⁹Ο Σπ. Βλαχόπουλος, Η δυναμική ερμηνεία του Συντάγματος. Η προσαρμογή του συνταγματικού κειμένου στις μεταβαλλόμενες συνθήκες, εκδ. Ευρασία, 2014, σελ. 54, σημειώνει, ότι «[ό]ταν έχει εφαρμοσθεί η [νέα] διάταξη, γνωρίζεις τις συνέπειες εφαρμογής της, θετικές και αρνητικές, και προσπαθείς αναλόγως να προσαρμόσεις την ερμηνεία στο πλαίσιο της όποιας, μικρότερης ή μεγαλύτερης, ερμηνευτικής ευχέρειας συχνά παρέχουν οι κανόνες δικαίου», ενώ παραπέμπει και στην άποψη ότι «ο ερμηνευτής του δικαίου πρέπει να προσανατολίζεται στις συνέπειες που θα έχει η ερμηνευτική του επιλογή» (ό.π., υποσ. 130).

²⁰Ο Δ. Τσάτσος, Πολιτεία, εκδ. Γαβριηλίδης, 2010, σελ. 306, αναφέρει: «Η ερμηνεία ενός και του αυτού κανόνα δικαίου δεν παραμένει κατ' ανάγκην αμετάβλητη. Υπό την έννοια αυτή, η ερμηνεία δεν είναι στατική αλλά δυναμική».

²¹Κατά τον Κ. Σταμάτη, ό.π., σελ. 124, «η νομική ερμηνεία εκτυλίσσεται στην πραγματικότητα, αλλά και νομιμοποιείται, όχι ως γνώση μιας πλήρως προσυनेστημένης κειμενικής σημασίας, αλλά ως δημιουργική διαδικασία συγκαθορισμού και διάπλασης σημασιών, μέσα σε ορισμένη έννομη τάξη».

ακόμη και όταν επιχειρεί την πρακτική εναρμόνιση, ωστόσο οδηγεί συνήθως στην πρόκριση και άρα μεγαλύτερη εξυπηρέτηση του ενός μόνο από αυτά.

2. Ως γνωστόν, σύμφωνα με το πρώτο εδάφιο της παρ. 1 του άρθρου 19 Συντ. το απόρρητο της επικοινωνίας είναι απόλυτα απαραβίαστο· σύμφωνα με το δεύτερο εδάφιο της ίδιας παραγράφου ο κοινός νομοθέτης μπορεί να θέτει πλαίσιο εγγυήσεων, υπό τις οποίες η δικαστική αρχή δεν δεσμεύεται από το απόρρητο για λόγους εθνικής ασφάλειας ή για διακρίβωση ιδιαίτερα σοβαρών εγκλημάτων, τηρώντας, βέβαια, την αρχή της αναλογικότητας (αναγκαιότητα, προσφορότητα, συνάφεια του μέτρου, *stricto sensu* αναλογικότητα). Στην παρ. 2 του ανωτέρω άρθρου ορίζεται ότι το απόρρητο διασφαλίζεται από ανεξάρτητη Αρχή²².

Τα προβλήματα και τα ωφελήματα από την προστασία, την άρση και την παραβίαση του απορρήτου των επικοινωνιών έχουν μακρά προϊστορία²³. Όπως προεκτέθηκε, σχετικά πρόσφατα αποκαλύφθηκε και έλαβε δημοσιότητα χρήση παράνομου λογισμικού με δυνατότητα πλήρους ελέγχου των περιεχομένων κινητού τηλεφώνου δημοσιογράφου, ενώ διαπιστώθηκε και παρακολούθηση, για λόγους εθνικής ασφάλειας, ευρωβουλευτή, που ήταν και υποψήφιος αρχηγός κόμματος.

Σε επίπεδο κοινού δικαίου, κατά τον ν. 3649/2008 η Εθνική Υπηρεσία Πληροφοριών, μεταξύ άλλων, «συλλέγει και παρέχει πληροφορίες και στοιχεία, προβαίνει σε εκτιμήσεις και υποβάλλει προτάσεις (...) για την πρόληψη ή αποτροπή απειλής της εθνικής ασφάλειας ή του δημοκρατικού πολιτεύματος, καθώς και για την προάσπιση των εθνικών συμφερόντων της Χώρας», «αναζητεί, συλλέγει, επεξεργάζεται και παρέχει πληροφορίες». *Αυτά προληπτικώς και προς αξιολόγηση του τυχόν κινδύνου*. Η ίδια Υπηρεσία ενεργεί άρση απορρήτου επιστολών και τηλεφωνικής ή άλλης επικοινωνίας καθώς και καταγραφή δραστηριότητας προσώπων με ειδικά τεχνικά μέσα και ιδίως με συσκευή ήχου και εικόνας εκτός κατοικίας. Τα ανωτέρω πράττει τηρουμένων των διατάξεων για την προστασία των προσωπικών δεδομένων και για την Αρχή Διασφάλισης του Απορρήτου των Επικοινωνιών κατά τη συλλογή και επεξεργασία πληροφοριών προσωπικού χαρακτήρα.

Περαιτέρω στον πρόσφατο ν. 5002/2022, κατά ρητή διατύπωση του οποίου επιχειρείται *εξαντλητική* ρύθμιση της διαδικασίας άρσης του απορρήτου, ως «λόγοι εθνικής ασφάλειας», που υπό προϋποθέσεις δικαιολογούν την άρση, ορίζονται όσοι συνάπτονται με την προστασία των *βασικών λειτουργιών του κράτους και των θεμελιωδών συμφερόντων των Ελλήνων πολιτών* – όπως, ιδίως, λόγοι σχετικοί με την

²²Η Αρχή Διασφάλισης του Απορρήτου των Επικοινωνιών δεν λειτουργεί χωρίς δυσκολίες και ελλείψεις στις υποδομές της. Στην έκθεση Πεπραγμένων για το 2021, αελ. 10, σημειώνονται τα εξής: «Πολύ σημαντικός στόχος της ΑΔΑΕ για το έτος 2022 είναι, σε συνεργασία με τις δικαστικές αρχές, τα συναρμόδια υπουργεία και τις αρμόδιες υπηρεσίες της Ελληνικής Αστυνομίας και την ΕΥΠ, να καταρτισθεί και ει δυνατόν και να αρχίσει να λειτουργεί το νέο σύγχρονο σύστημα ηλεκτρονικής ασφαλούς κρυπτογραφημένης κυκλοφορίας των διατάξεων, τις οποίες εκδίδουν οι εισαγγελικές αρχές με βάση τα προβλεπόμενα από το Ν. 2225/1994 για την άρση του απορρήτου των επικοινωνιών για λόγους εθνικής ασφάλειας και για τη διακρίβωση βαρέων αδικημάτων».

²³Για την ερμηνεία του άρθρου 19 βλ. τη συμβολή του Ν. Παπαδόπουλου σε *Σπυρόπουλος – Κοντιάδης – Ανθόπουλος – Γεραπετρίτης (επιμ.)*, Ερμηνεία του Συντάγματος, εκδ. σάκκουλα, 2017, σελ. 472 επ. και πιο πρόσφατα *Φ. Παναγοπούλου – Κουτνατζή*, Ερμηνεία του άρθρου 19 Συντ. σε *Σπ. Βλαχόπουλος - Ξ. Κοντιάδης - Γ. Τασόπουλος (επιμ.)*, Σύνταγμα, Ερμηνεία κατ' άρθρο, ηλεκτρονική έκδοση, Φεβρουάριος 2023 = <https://www.syntagmawatch.gr/my-constitution/arthro-19/>, με εκτενείς βιβλιογραφικές παραπομπές, καθώς και *Γ. Τασόπουλος*, Ο κούφιος πυρήνας του δικαιώματος για το απόρρητο της επικοινωνίας και η εθνική ασφάλεια, e-Πολιτεία, 2022,3, σελ. 340 επ.

εθνική άμυνα, την εξωτερική πολιτική, την ενεργειακή ασφάλεια και την κυβερνοασφάλεια.

Επίσης το κράτος μπορεί να προμηθεύεται λογισμικά ή συσκευές παρακολούθησης, με δυνατότητα υποκλοπής, καταγραφής και κάθε είδους άντλησης περιεχομένου ή και δεδομένων επικοινωνίας (κίνησης και θέσης) για τις ανάγκες εκπλήρωσης των σκοπών του νόμου για την άρση του απορρήτου. Για τον ίδιο λόγο προβλέπεται καθολική πρόσβαση και αδιαφοροποίητη άντληση πληροφοριών. Εν προκειμένω υπάρχει μία επέμβαση στο δικαίωμα της πληροφορικής αυτοδιάθεσης και του ιδιωτικού βίου, αφού δεν φαίνεται να αποκλείονται λογισμικά με δυνατότητα να επεκτείνουν την παρακολούθηση πέραν των ορίων της επικοινωνίας – συνομιλίας. Όλες οι ανωτέρω ενέργειες γίνονται κατόπιν διάταξης εισαγγελικού λειτουργού.

Ο ερμηνευτής του ισχύοντος νομοθετικού πλαισίου, όπως διαμορφώθηκε μετά την τροποποίησή του, επιζητεί (και έχει υποχρέωση) να συνδυάσει τις νέες ειδικές διατάξεις με τη ratio διατήρησης από την Ε.Υ.Π. της γενικής αρμοδιότητας να συλλέγει προληπτικώς πληροφορίες προς αξιολόγηση κινδύνου²⁴. Η νομοθετική περιγραφή της έννοιας «εθνική ασφάλεια» είναι ολιστική και ευρεία (προστασία των βασικών λειτουργιών του κράτους και των θεμελιωδών συμφερόντων των Ελλήνων πολιτών).

Ένα ξεχωριστό θέμα είναι ο χρόνος διατήρησης των δεδομένων και η δυνατότητα πρόσβασης του ενδιαφερομένου σε αυτά. Ειδικώς δε το αίτημα άρσης του απορρήτου των επικοινωνιών για λόγους εθνικής ασφάλειας, που αφορά πολιτικά πρόσωπα, υποβάλλεται μόνο από την Ε.Υ.Π., οφείλει να στηρίζεται σε συγκεκριμένα στοιχεία που καθιστούν άμεση και εξαιρετικά πιθανή τη διακινδύνευση της εθνικής ασφάλειας και χρειάζεται άδεια του Προέδρου της Βουλής.

Ως προς το εάν η συνταγματική θέση των βουλευτών θεμελιώνει ή όχι εξαίρεσή τους από το πεδίο εφαρμογής του νόμου για την άρση του απορρήτου, δηλαδή για το ποια θα ήταν σε αυτό το θέμα μία σύμφωνη με το Σύνταγμα ερμηνεία, έχει υποστηριχθεί με αφορμή την παρακολούθηση του συγκεκριμένου υποψηφίου αρχηγού κόμματος και ευρωβουλευτή, ότι μια τέτοια εκδοχή προσκρούει στο άρθρο 61 παρ. 3²⁵ (κατ' άλλη διατύπωση το παραβιάζει έμμεσα²⁶), καθώς και ότι υπέρ της ανωτέρω άποψης συνηγορεί και η θέσπιση της διάταξης του άρθρου 5 παρ. 4 ν. 2225/1994: σύμφωνα με αυτήν ο Πρόεδρος της Α.Δ.Α.Ε. ενημερώνει σε κάθε περίπτωση τον Πρόεδρο της Βουλής και τους αρχηγούς των κομμάτων που εκπροσωπούνται στη Βουλή και κοινοποιεί στον Υπουργό Δικαιοσύνης τη διάταξη που επιβάλλει άρση του απορρήτου. Κατά συνέπεια, συνεχίζει η εν λόγω άποψη, είναι λογικώς αδύνατο να επιβάλλεται εκ του νόμου ενημέρωση από την ελέγχουσα Αρχή προς τους δυνάμει ελεγχόμενους βουλευτές (Πρόεδρος Βουλής και αρχηγοί κομμάτων με κοινοβουλευτική εκπροσώπηση) και έτσι συνάγεται πως ο κοινός νομοθέτης υπέλαβε ως δεδομένη την εκ του Συντάγματος εξαίρεση των βουλευτών από την άρση του

²⁴Βλ. την από 7-12-2022 Έκθεση της Επιστημονικής Υπηρεσίας της Βουλής επί του νομοσχεδίου «Διαδικασία άρσης του απορρήτου των επικοινωνιών, κυβερνοασφάλεια και προστασία προσωπικών δεδομένων πολιτών», όπου αναφέρεται ότι «η παράλληλη διατήρηση σε ισχύ των προϋποθέσεων του ν. 3649/2008 για τον περιορισμό του ίδιου δικαιώματος επίσης για λόγους εθνικής ασφαλείας, με διαφορετικό ωστόσο περιεχόμενο, δημιουργεί σύγχυση ως τις προϋποθέσεις περιορισμού του οικείου ατομικού δικαιώματος» (σελ. 6).

²⁵Βλ. *Εν. Βενιζέλος*, Τα συνταγματικά όρια στην άρση του τηλεφωνικού απορρήτου των πολιτών και των πολιτικών προσώπων για λόγους εθνικής ασφάλειας – Η υπόθεση Ανδρουλάκη, ΔτΑ 94/2022, σελ. 849 επ.

²⁶Κ. Χρυσόγονος, Το απόρρητο της επικοινωνίας και το πρόβλημα της δημοκρατικής ποιότητας του πολιτεύματος, ΝοΒ, 2022, σελ. 1481 επ.

απορρήτου της επικοινωνίας τους, η οποία στηρίζεται στο άρθρο 62 και στο άρθρο 61 παρ. 3 Συντ.

Τόσο επί της ουσίας όσο και επί της μεθόδου με την οποία καταστρώνεται, η άποψη αυτή διατηρεί τη σημασία της και μετά την κατάργηση του άρθρου 5 με την περ. 1 του άρθρου 50 του νεότερου ν. 5002/2022, σύμφωνα με την παρ. 2 του άρθρου 48 του οποίου «όπου σε διατάξεις της κείμενης νομοθεσίας γίνεται αναφορά στα άρθρα 3, 4 και 5 του ν. 2225/1994 (Α' 121), νοείται αναφορά στις οικείες διατάξεις του παρόντος». Πράγματι, εάν ως ενημέρωση νοείται ερμηνευτικά όχι η απλή πληροφορία του αφηρημένου γεγονότος καθαυτό, δηλαδή του γεγονότος της άρσης του απορρήτου, χωρίς ταυτοποίηση με όνομα αλλά μόνο με αριθμό τηλεφώνου²⁷, τότε πρόκειται για διαφορετική μεταχείριση των συγκεκριμένων (δυνάμει ελεγχόμενων) προσώπων –η οποία θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι συνδέεται με τη συνταγματική τους θέση. Κατά την άποψη του γράφοντος, παρά τις όποιες επιφυλάξεις, το συγκεκριμένο επιχείρημα, υπό την ανωτέρω ερμηνευτική συναγωγή, είναι το ισχυρότερο από όσα έχουν προβληθεί για τον τρόπο με τον οποίο επιχειρήθηκε μια άλλη ερμηνεία των σχετικών διατάξεων του κοινού δικαίου.

Η εφαρμογή της συνταγματικής αρχής της αναλογικότητας θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι μετριάξει την «απόλυτη» και ισοπεδωτική εφαρμογή της αρχής της ισότητας, εφόσον κριθεί, κατά περίπτωση, δικαιολογημένη. Έτσι, εάν το πολιτικό σύστημα δεν πρέπει να επιτρέπει να του αποδίδεται πως θα επιθυμούσε την αυτοεξάιρεσή του από τον έλεγχο, άλλο τόσο δεν θα πρέπει να γίνεται δεκτό ότι οι βουλευτές, εν προκειμένω, στερούνται ειδικής συνταγματικής μεταχείρισης.

Η εκδοχή ότι σε αντίθεση με τους λοιπούς πολίτες η συνταγματική θέση των βουλευτών επιτρέπει την ενημέρωσή τους, σε αντίθεση με αυτή των λοιπών ελεγχόμενων, συνιστά διαφορετική μεταχείρισή τους σε σχέση με τους λοιπούς πολίτες. Εάν γίνει δεκτό ότι αυτή η ενημέρωση συνίσταται σε πολύ σαφή, ειδική και συγκεκριμένη ταυτοποίηση προσώπων (ονοματεπώνυμο) η δυσκολία είναι προφανής τόσο σε θεωρητικό όσο και σε πρακτικό επίπεδο.

Σε κάθε περίπτωση η απόφαση και η έγκριση για άρση του απορρήτου της επικοινωνίας πρέπει να λαμβάνονται τηρουμένης της αρχής της αναλογικότητας. Κατά μείζονα λόγο όταν πρόκειται για πολιτικά πρόσωπα και δη βουλευτές, η επιμέλεια και προσοχή στην εφαρμογή της εν λόγω συνταγματικής αρχής πρέπει να είναι και ιδιαίτερα εντατική²⁸, όπως και ο αντίστοιχος χειρισμός της νομικά τυποποιημένης έννοιας «εθνική ασφάλεια». Παρατηρείται ότι στο συγκεκριμένο θέμα υπάρχει «επαφή» του κεφαλαίου των δικαιωμάτων και των περιορισμών τους (προστασία ιδιωτικής ζωής, απόρρητο επικοινωνίας κλπ.) με το οργανωτικό μέρος της συνταγματικής ύλης (νομική θέση βουλευτών).

²⁷Βλ. Φ. Παναγοπούλου – Κουτνατζή, ό.π., σελ. 37.

²⁸Στη σχετική Έκθεση της Επιστημονικής Υπηρεσίας της Βουλής, ό.π., σελ. 7, τίθεται «το ερώτημα αν η άρση του απορρήτου της προσωπικής επικοινωνίας βουλευτή συνιστά περιορισμό του προσώπου του βουλευτή κατά την έννοια του άρθρου 62 Σ. Υπό την εκδοχή ότι η άρση του απορρήτου, αφ' εαυτής, δεν συνιστά τέτοιο περιορισμό, τότε δεν απαιτείται άδεια της Βουλής κατά το άρθρο 62 Σ, πλην όμως, απαιτείται, αφενός, η άρση του απορρήτου να μην ανάγεται ούτε να θίγει την άσκηση των βουλευτικών καθηκόντων και την πρόσβαση στις συναρτώμενες με την άσκηση των βουλευτικών καθηκόντων πληροφορίες (άρθρο 61Σ), αφετέρου η συνδρομή αποχρόντος λόγου βάσει συγκεκριμένων στοιχείων, ώστε να διασφαλίζεται ότι δεν επιχειρείται εκ πλαγίου επέμβαση στην ελευθερία γνώμης και ψήφου του βουλευτή».

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει επεξεργασθεί τα σχετικά ζητήματα²⁹. Κάνει λόγο για ασφάλεια και προβλεψιμότητα στην εφαρμογή του σχετικού νομοθετικού πλαισίου, επαρκείς και αποτελεσματικές εγγυήσεις ώστε να διασφαλίζεται η *απόλυτη αναγκαιότητα* κατά τον περιορισμό του δικαιώματος, επαρκή καθορισμό των προϋποθέσεων άρσης του απορρήτου και σαφών κριτηρίων εφαρμογής, εύλογη υποψία, ιδίως βάσει πραγματικών ενδείξεων που δικαιολογούν την παρακολούθηση, καθώς και εποπτεία από ανεξάρτητο όργανο. Το Δικαστήριο έχει εκφράσει αμφιβολίες ως προς το αν η εισαγγελική αρχή που εμπλέκεται στην επιβολή του μέτρου είναι ανεξάρτητο όργανο για τον έλεγχο παρακολούθησης του ίδιου του μέτρου. Τονίζει την ανάγκη πρόσβασης στα απαραίτητα έγγραφα και την εξουσία άμεσης λήψης μέτρων, την μέριμνα άμεσης καταστροφής του υλικού καταγραφής, που δεν σχετίζεται με τον σκοπό επιβολής του μέτρου, ενώ οι εγγυήσεις του εκ των υστέρων ελέγχου περιλαμβάνουν τη δυνατότητα αποτελεσματικής προστασίας στους *θιγόμενους* και τη μεταγενέστερη ενημέρωση τους από ανεξάρτητη αρχή.

Επιστρέφοντας στις θεωρητικές αναγωγές και στα περί μεθόδου σημειώνεται ότι συχνό θέμα σκέψης είναι η προαντίληψη του ερμηνευτή, οι ποικίλες αφετηρίες και αναφορές των παραδοχών του, με τις καταφάσεις, τις αρνήσεις, τις αποφάνσεις. Όπως ήδη εκτέθηκε, ο νομικός συλλογισμός προσλαμβάνει τη συγκυρία στη λογική κατάστροψή του και ταυτόχρονα με έναν τρόπο αποτελεί μέρος της. Η πραγματικότητα, η συνθήκη, μπορεί να επιδρά στην πειστικότητά του και στη σχέση του με τον αποδέκτη, είτε αυτός ο συλλογισμός καταγράφεται σε ένα «συμβατικό» επιστημονικό κείμενο είτε εκφέρεται σε δημοσιογραφικής μορφής –ούτως ειπείν– συμφραζόμενα.

Η συγκυρία επιδρά στην κατάστροψη του συλλογισμού, όταν ασκείται έλεγχος τήρησης των σχετικών κανόνων και διαπιστώνονται ελλείψεις και παραβάσεις. Τότε η «αρμοδιότητα» του ερμηνευτή ως διανοητική δραστηριότητα, ασκείται αντιδρώντας και διαδρώντας ως θεωρία σε σχέση με τον έλεγχο από τα εγχώρια και ευρωπαϊκά δικαιοδοτικά όργανα και αρχές.

Αλλά και γι' αυτό προϋποτίθεται συμφωνία επί των γενικών παραδοχών. Για παράδειγμα στην κατά το δυνατό αποσαφήνιση της νομικής έννοιας «εθνική ασφάλεια» μπορεί να συμβάλει τόσο η χρήση της μέσα σε ορισμένα συμφραζόμενα από το Σύνταγμα (και τον νόμο), όσο και ο κανόνας του άρθρου 25 Συντ. περί ερμηνείας των περιορισμών. Η επίσημη ερμηνεία δίνεται βέβαια μέσα από τις δικαιοκρατικές διαδικαστικές εγγυήσεις.

3. Ένα άλλο ζήτημα είναι εάν στα μεθοδολογικά εργαλεία για την ερμηνεία, ως αντικείμενο προβληματισμού, μπορούν να ενσωματωθούν με ορισμένο τρόπο εκθέσεις όπως επιτροπών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για την κατάσταση του κράτους δικαίου στα κράτη μέλη της ΕΕ και ειδικότερα στη χώρα μας³⁰ και παρόμοιες αναφορές άλλων φορέων, όπως για παράδειγμα του Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor του State Department³¹ για τον βαθμό προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε γενικά και σε ειδικότερα θέματα. Γιατί όπως είναι φυσικό τα εν λόγω στοιχεία δεν μπορεί παρά με κάποιον τρόπο να είναι παρόντα στους συλλογισμούς μας, καθώς διαμορφώνουμε τις μεθοδολογικές παραμέτρους για την ερμηνεία των κανόνων. Τόσο

²⁹Βλ. Γ. Τασόπουλο, *ό.π.*

³⁰[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2023/745609/IPOL_STU\(2023\)745609_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2023/745609/IPOL_STU(2023)745609_EN.pdf)

³¹https://www.state.gov/wp-content/uploads/2023/03/415610_GREECE-2022-HUMAN-RIGHTS-REPORT.pdf

εάν γίνει δεκτό πως μία τέτοια παρέμβαση στα εσωτερικά μας είναι λίγο, πολύ ή καθόλου «νομιμοποιημένη», όσο και εάν γίνει δεκτό ότι θα έπρεπε να έχει κάποια όρια, ίσως αποσυνδεδεμένα από το δίπολο «άμυνα-επίθεση» και πολύ περισσότερο χωρίς να υπάρχει η αίσθηση επιβουλής της εικόνας της χώρας. Φαίνεται προτιμότερη η αξιοποίησή τους για μια κατά το δυνατό δημιουργική αυτοκριτική.

Δεν θα ήταν η καλύτερη ιδέα, λόγου χάρη, να αποδίδουμε άνευ ετέρου διδακτισμό ή «δόλιες» προθέσεις σε επισημάνσεις, δηλαδή χωρίς να υπεισερχόμαστε στην ουσία (δυσάρεστων) επικρίσεων ή (ευχάριστων) επαίνων. Άλλωστε πραγματευόμενοι τα διάφορα ζητήματα έχουμε υπόψη, ότι ο θεωρητικός συλλογισμός υπό προϋποθέσεις μπορεί ενίοτε να οδηγεί σε συμπεράσματα με αντίθετες σημασιολογήσεις³², λόγω ακριβώς της «προσληπτικότητας» και της πολυσημίας της νομικής γλώσσας³³.

Η συγκυρία, η αποκάλυψη των επισυνδέσεων, προκάλεσε ανακλαστικά αισθήματα απονομιμοποίησης, ιδίως προσώπων, αναπόφευκτα όμως και θεσμών· που κλονίζονται έναντι μιας προσδοκίας αλάνθαστου των εγγυητικών μηχανισμών, το πλαίσιο λειτουργίας των οποίων πρέπει να είναι αξιόπιστο και αξιοκρατικό.

Αποτελεί κοινοτοπία πως κατά τη νομική θεωρία και τη νομολογία τα θεμελιώδη δικαιώματα είναι συστατικά του κράτους δικαίου, το οποίο αποτελεί οργανωτική βάση του πολιτεύματος. Η κατοχύρωση των δικαιωμάτων και εγγυητικών μηχανισμών για την προστασία τους, φυσικά σε συνδυασμό με τη διάκριση των εξουσιών και τον δικαστικό έλεγχο της συνταγματικότητας, είναι επίσης στοιχεία του κράτους δικαίου. Αυτός είναι ένας τρόπος, μέσω της έννοιας του ελέγχου της διοικητικής δράσης, για να μιλήσουμε με ήπιους τεχνικούς όρους, να μεταβούμε πάλι από το πεδίο των δικαιωμάτων στο οργανωτικό μέρος³⁴.

Αξίζει ίσως να θυμηθούμε εδώ την από πολλού εδραιωμένη πεποίθηση, ότι ο κατάλογος των δικαιωμάτων που περιλαμβάνεται στο ελληνικό Σύνταγμα είναι πάνω από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο. Γίνεται δεκτό πως το επίπεδο του θεσμικού πλαισίου του κράτους δικαίου στη χώρα μας είναι πολύ υψηλό, χωρίς πάντοτε να συμβαίνει το ίδιο και με την εφαρμογή του, σε ορισμένα τουλάχιστον θέματα.

Είναι άβολη η αίσθηση του πολίτη κράτους μέλους της Ευρωπαϊκής Ένωσης όταν ελέγχεται αρνητικά ο βαθμός εφαρμογής, η καλή ή κακή λειτουργία του κράτους

³²Βλ. Π. Σούβλας, Η διαπλοκή δικαίου και πολιτικής και η θεμελίωση των νομικών κρίσεων, εκδ. Αντ. Ν. Σάκουλα, 1989, σελ. 19, όπου επισημαίνεται ότι «οι μεθοδολογικοί κανόνες δεν αποτελούν ενιαίο κώδικα απαλλαγμένον από ασάφειες, αντιφάσεις και κενά και έτσι συχνά εμφανίζονται να υπάρχουν περισσότερες από μία μέθοδοι που οδηγούν σε διαφορετικά ή και αντιφατικά αποτελέσματα», καθώς και σελ. 196, όπου η διαπίστωση ότι «το μεθοδολογικό πρότυπο που επικρατεί στη νομική πράξη μπορεί να ποικίλει από εποχή σε εποχή». Θα μπορούσαμε εδώ να σκεφτούμε –πάλι συνειρμικά, ίσως καθ' υπερβολή αλλά με έμμεσο πλην σαφή υπαινιγμό– ότι περίπου έτσι συμβαίνει και με τα όνειρά μας: βλ. Α. Ποταμιάνου, Η ποίηση των ονείρων, εκδ. Ίκαρος, 2019, σελ. 101· ενδιαφέρον παρουσιάζει παρόμοια αντιπαραβολή, με την θρησκευτική φαινομενολογία, από τον P. Ricœur, Freud and Philosophy. An Essay on Interpretation, Yale University Press, 1970, που εξ αρχής ως «σύμβολο» προσδιορίζει «a particular way in which man places himself to fundamental reality, whatever it may be (...). To mean something other than what is said – this is the symbolic function» (σελ. 7 και σελ. 12).

³³Έτσι ο Κ. Σταμάτης, ό.π., σελ. 261 και σελ. 265.

³⁴Ο Εν. Βενιζέλος, Είναι το Σύνταγμα μας «ανορθολογικό»;, στον ίδιον, Η Δημοκρατία μεταξύ συγκυρίας και Ιστορίας, εκδ. Πατάκη, 2018, σελ. 117, παρατηρεί, ότι «(...) δεν μπορείς ποτέ να κάνεις μια καθαρή τυπολογική διάκριση μεταξύ αυτού που λέγεται δικαίωμα, αυτού που λέγεται θεσμική εγγύηση και αυτού που λέγεται εγγύηση θεσμού. Γιατί όλα αυτά συμπλέκονται τελικά στο επίπεδο της συνολικής ερμηνευτικής εναρμόνισης του Συντάγματος (...)».

δικαίου, ώστε να διαπιστωθεί εάν και αυτός είναι πάνω από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο, και αυτό το πράττουν όργανα των ευρωπαϊκών θεσμών. Ίσως μάλιστα ενίοτε καθίσταται κάπως «ενοχλητική» έως επίμονη η αναφορά στο κράτος δικαίου και στα δικαιώματα, όταν μάλιστα γίνεται αντιληπτή ως δείγμα μονοθεματικής ή ακόμη και μυωπικής ενασχόλησης. Αλλά γι' αυτή την τελευταία θα μπορούσε να αντισταχθεί το ερώτημα σε ποιο βαθμό πρέπει να μας αγγίζει η παραβίαση για να αποκατασταθεί ή έστω να ισορροπήσει η όρασή μας.

Τα ανωτέρω άλλοτε γίνονται πρόθυμα αποδεκτά (δηλώνονται ως τέτοια και είναι), άλλοτε εκλαμβάνονται στομφώδεις και βαρύγδουπες οχλήσεις, ενίοτε προσχηματικές, άλλοτε το αντίθετο και άλλοτε όλα αυτά μαζί: αναγκαίες συνθήκες επιβίωσης.

Το να καταγγέλλονται ως υποκριτικά ή έστω υποκρύπτοντα σκοπιμότητες τα εντόνως επικριτικά σχόλια ή οι σχετικές διαπιστώσεις, μπορεί να δημιουργήσει μεταξύ άλλων ένα πρόβλημα, όταν δηλαδή ο ελεγχόμενος επιχειρεί να ελέγξει την υποτιθέμενη και εμφανιζόμενη ως βέβαιη ενδιάθετη βούληση του ελέγχοντος «άλλου» (συχνά έτσι προβάλλεται η αντίθεση του δηλούμενου έναντι του πραγματικού).

Κάτι ακόμη που θα μπορούσε να αναφερθεί, είναι πως ένας «συγκυριακός» θεωρητικός λόγος για το Σύνταγμα, την ερμηνεία και την εφαρμογή του, πιθανόν να είναι λιγότερο «επιστημονικός» και περισσότερο «πολιτικός», άρα λιγότερο «αντικειμενικός» και περισσότερο «υποκειμενικός». Αλλά αυτό είναι απλά ένας πιθανός κίνδυνος. Γιατί ο έλεγχος της ακολουθούμενης μεθοδολογίας τουλάχιστον εξ αυτού και μόνο του λόγου μπορεί να αποβαίνει πιο εντατικός. Ο λόγος, λοιπόν, είναι πάλι -αν δεν είναι πάντα- περί μεθόδου³⁵.

Σκεπτόμενοι με τα εργαλεία της ερμηνείας κοιτάζουμε προς τη στάθμιση και προσεγγίζουμε μία – μία χωριστά τις κρίσιμες υπό ανάλυση έννοιες: απώλεια της ιδιωτικότητας, έθνος και ασφάλεια, αναλογικότητα, δικαιολόγηση του περιορισμού, θεμελιώδες δικαίωμα. Εγείρεται αμφιβολία ως προς το εάν μπορούμε να απομακρυνθούμε από τη δοκιμασία της επικαιρότητας και της πραγματικότητας. Ώστε μια ορισμένη ενέργεια να μην κάνει εντύπωση ή ακόμη καλύτερα να φαντάζει –δηλαδή να αναπαριστάνεται– ως δικαιολογημένη· και ταυτόχρονα το αντίθετο: να είναι δικαιολογημένη.

Ξενίζει τα άτομα ο περιορισμός του δικαιώματος στο απόρρητο των επικοινωνιών υπό την εκδοχή της παρακολούθησης της ιδιωτικής ζωής από κρατική υπηρεσία. Ξενίζει ίσως λιγότερο ως νομικό πλαίσιο απώλειας της ιδιωτικότητας για λόγους εθνικής ασφάλειας. Το νομικά επιτρεπτό, το κοινωνικά και ηθικά -δηλαδή πολιτικά- αποδεκτό, το πρακτικό περιθώριο σφάλματος, προϋποθέτουν την ταυτοποίηση μίας ορισμένης σχέσης με την έννοια του εθνικού συμφέροντος υπό την εκδοχή της εξωτερικής πολιτικής και άμυνας αλλά και με άλλες όψεις του δημοσίου συμφέροντος. Δεν πρόκειται δηλαδή μόνο για την νοσηματοδότηση του όρου «έθνος», αν και εν προκειμένω αυτός διέπει ως κριτήριο την εφαρμογή της αρχής της αναλογικότητας ως δικαιολογητικού λόγου περιορισμών σε θεμελιώδη δικαιώματα.

Τέλος, θα είχε ίσως ενδιαφέρον να βλέπαμε το αποτέλεσμα μίας προσφυγής στα ελληνικά δικαστήρια –δυνάμει και στο ΕΔΔΑ– κατά μιας τυχόν απορριπτικής (ρητής ή σιωπηρώς συναγόμενης) απάντησης σε αίτημα που φερόταν να υπέβαλε αρμοδίως

³⁵Για τις αντίρροπες μομφές προς τους δικαστές και τους πολιτικούς ότι συγγέουν και παραβιάζουν τα όρια του δικαίου, βλ. τελείως ενδεικτικά σχετική επισήμανση του Π. Σούρλα, ό.π., 1989, σελ. 14.

(προς την Ε.Υ.Π.) ο πολιτικός αρχηγός του οποίου αποκαλύφθηκε η παραβίαση του απορρήτου της επικοινωνίας. Ερωτάται εάν το δικαστήριο μπορεί να κρίνει μόνο το διαδικαστικό πλαίσιο της υπόθεσης, τις συναφείς εγγυήσεις, τον δικαιολογητικό λόγο της δυσκολίας ή της ματαίωσης της δυνατότητας πρόσβασης στο σχετικό υλικό λόγω καταστροφής του ή λόγω ανεπίκαιρης, δηλαδή πρόωρης υποβολής του αιτήματος.

Πολύ περισσότερο θα μας προβλημάτιζε και μάλλον δεν θα μας ξένιζε, εάν σήμερα θυμόμασταν τις με διαχρονική σημασία αναφορές για τον «λόγο της εξουσίας και τον αντίλογό του» και για την «κριτική στάση έναντι των κυβερνώντων». Αν εξακολουθεί να ισχύει πως κάθε εξουσία αντιμετωπίζει την κριτική και τη διαφωνία στην καλύτερη περίπτωση με μία καχυποψία και στη χειρότερη ως πολεμική, τότε η αντίδραση στον έλεγχο μπορεί να εξαρτάται από τον βαθμό ανεκτικότητας, ίσως και ανασφάλειας, δηλαδή από την έκταση της ανάγκης να έχει αυτή τον πλήρη και όχι απλώς εκτεταμένο έλεγχο.

Έτερος κοινός τόπος είναι ότι η κρατική εξουσία –υπό την εκδοχή και της εθνικής υπηρεσίας πληροφοριών– είναι παρεμβατική: άλλοτε προστατεύει ατομικά και συλλογικά έννομα αγαθά, αλλά και το υπέρτατο, το δημόσιο συμφέρον και άλλοτε τα θέτει σε κίνδυνο, τα απειλεί, τα προσβάλλει. Αυτές οι συμβολικές μορφές της εξουσίας βεβαίως συνυπάρχουν και στην περίπτωση κατά την οποία προβάλλει η στάθμιση του απορρήτου της επικοινωνίας έναντι του γενικού συμφέροντος, όπως όλα αυτά σημασιοδοτούνται στη συλλογική συνείδηση.

Το κράτος – προστάτης, διαχειριστής κρίσεων, κινδύνων, συχνά έχει υποσχέσεις και έτοιμες λύσεις για όλα: «ξέρουμε ότι κάπου υπάρχει η εξουσία κι έχει τον νου της σε εμάς»³⁶. Αυτό ενίοτε εξασφαλίζει μία προσδοκία και έναν εφησυχασμό: αυτόματες λύσεις, χωρίς διανοητικό κόπο και σχεδόν μηδενικό ψυχικό κόστος και μηδενικό ενδεχόμενο τραυματικών ατυχημάτων, οι οποίες δυσκολίες θα είναι προσωρινές, αφού αγωνιζόμαστε να μας προταθούν πολιτικές, ακόμη και με την υπόσχεση βελτίωσης. Γίνονται και θα γίνουν σφάλματα, που όμως θα διορθωθούν στο μέλλον – όχι χωρίς αντάλλαγμα. Όταν δεν επιζητείται η παντοδυναμία της εξουσίας ως ανακούφιση και προστασία και εγγύηση δικαιωμάτων, το υποκείμενο αισθάνεται - ενίοτε *είναι*- αβοήθητο (τουλάχιστον η βοήθεια δεν γίνεται αντιληπτή ως άμεση και απτή, όπως προσδοκάται).

Σε αυτό το περιβάλλον δρα ο ερμηνευτής και εντός αυτού αναπτύσσεται η όποια διάδραση. Η δικαιοδοτική λειτουργία είναι και αυτή εξουσία και ενίοτε προβάλλει ως ο μόνος απτός εγγυητικός μηχανισμός. Το ίδιο και οι ανεξάρτητες Αρχές, που συνιστούν καταφύγιο με εγγυήσεις. Η έννοια του γενικού συμφέροντος, του δημοσίου συμφέροντος εισέρχεται στον προβληματισμό μας ως γνώμονας της δράσης όλων των κρατικών οργάνων, που βέβαια υπόκεινται στο Σύνταγμα και στον νόμο. Φορμαλιστικό ή μη, αυτό είναι το αντικείμενο της ερμηνείας, για να κριθεί η αντίθεση ή μη προς το νόμο και ιδίως το Σύνταγμα, που όντας το κανονιστικό πλαίσιο, μαζί με την ΕΣΔΑ, επιστρέφει ως επιχείρημα, προκειμένου να επιτελέσει έτσι εμπλουτισμένο –κατ’ άλλη ορολογία «επαυξημένο»³⁷– μία θεμελιώδη λειτουργία του, να συμβολίσει

³⁶Σ. Μανωλόπουλος, *Ανήμερη χώρα*, εκδ. Μελάι, 2022, σελ. 83.

³⁷Βλ. *Εν. Βενιζέλος*, Τα συνταγματικά όρια στην άρση του τηλεφωνικού απορρήτου των πολιτών και των πολιτικών προσώπων για λόγους εθνικής ασφάλειας – Η υπόθεση Ανδρουλάκη, ΔτΑ 94/2022, σελ. 849 επ., όπου αναφέρονται τα εξής: «Η προστασία στο επίπεδο του διεθνούς και του ενωσιακού δικαίου επαυξάνει τη συνταγματική προστασία του σχετικού θεμελιώδους δικαιώματος και ενισχύει τις

κάτι το οποίο έχουμε τη βεβαιότητα ότι μπορούμε αποτελεσματικά να επικαλούμαστε³⁸. Καταλυτικά, ως άμυνα, ως προστασία. Να αποκτήσει ο θιγόμενος τη δυνατότητα, την εξουσία δηλαδή, μέσω του φυσικού του δικαστή, να αμυνθεί, ώστε να τιμωρηθεί ο αποδέκτης που έθιξε το δικαίωμα.

Η διατύπωση των σκέψεων που προηγήθηκαν, συνιστούν έναν θεωρητικό προβληματισμό εντός της συγκυρίας, όχι όμως εξ αποστάσεως προσέγγιση ενός «τρίτου». Τη θέση αυτή του «τρίτου» υποτίθεται πως θα πρέπει να έχουμε εσωτερικεύσει, ως μία στάση που επιτρέπει τη διαρκή αναζήτηση της πολλαπλότητας των νοημάτων³⁹. Αυτή η παραδοχή και διαπίστωση αποτελεί *επίσης* όψη της μεθόδου.

Προ καιρού (8-3-2023) σε συνέντευξη τύπου στην Αθήνα η Ολλανδή ευρωβουλευτής και εισηγήτρια της Επιτροπής LIBE του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου⁴⁰ Sophie In'T Veld έκανε την ακόλουθη αναφορά: «The Delegation calls on all political forces to show leadership and promote societal change»⁴¹. Μια τέτοια διαπραγμάτευση με την πραγματικότητα θα μπορούσε να βοηθήσει στην ανανέωση του τρόπου με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε τη συγκυρία (με παρούσα και ενεργό συνθήκη την προοπτική της προεκλογικής περιόδου και τη διεξαγωγή των γενικών βουλευτικών εκλογών).

Το παράλληλο μεθοδολογικό πλαίσιο που μας απασχόλησε έχει συχνά θέση σε τυχόν ερμηνευτικές αμφιθυμίες και ενίοτε προϋποθέτει –αν δεν απαιτεί– αυταπάτη χωρίς δύναμη παραίτησης από αυτήν εντός της συλλογικής ψυχικής ζωής⁴². Δεν παραγνωρίζεται άλλωστε, πως αφορμή για την εδώ προτεινόμενη διεργασία συνειρμών αποτέλεσε ένα πρόβλημα νομικό, ιδωμένο ως ευκαιρία, για να δοκιμαστεί η ανάγκη να επιχειρούμε να ξανασκεφτούμε τον τρόπο με τον οποίο σκεφτόμαστε.

εγγυήσεις που το περιβάλλουν μέσω της σύμφωνης με την ΕΣΔΑ και το Δίκαιο της ΕΕ ερμηνείας του εθνικού Συντάγματος» (σελ. 853).

³⁸Βλ. Δ. Τσάτσος, *Συνταγματικό Δίκαιο*, τ. Α', εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1994, σελ. 233, Αντ. Μανιτάκης, *Συνταγματική οργάνωση του κράτους*, εκδ. Σάκκουλα, 2009, σελ. 25-29, *Εν. Βενιζέλος*, ό.π., *Μαθήματα*, σελ. 7. Υπενθυμίζεται ότι γενικότερα το δίκαιο αποτελεί ένα συμβολικό σύστημα, μέσω του οποίου γίνεται αντιληπτή η πραγματικότητα. Κατά μείζονα λόγο στον νομικό συλλογισμό το Σύνταγμα ενυπάρχει και ως συμβολική αναπαράσταση, δηλαδή ως ιδεολογική λειτουργία που δεν συνδέεται μόνο με τη φύση του ως ο υπέρτατος δικαιοκός κανόνας αναφοράς.

³⁹Σ. *Μανωλόπουλος*, *Η τραγική ανάγνωση της ιστορίας*, εκδ. Ίκαρος, 2010, σ. 44.

⁴⁰Βλ. ανωτ. υποσημ. 29.

⁴¹*Press conference by Sophie IN'T VELD (Renew, NL)*, Chair of the LIBE delegation to Greece, on the conclusions of the fact-finding mission, European Parliament Multimedia Centre (europa.eu).

⁴²Η φράση προέρχεται από το κλασικό έργο του *S. Freud*, *Ψυχολογία των μαζών και ανάλυση του Εγώ*, εκδ. Νίκας, 2012, σελ. 23.